

ЕПІДЕМІОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ІНФЕКЦІЙНИМ ХВОРОБАМ

EPIDEMIOLOGICAL SAFETY IN THE CONTEXT
OF COMBATING INFECTIOUS DISEASESТильчик В.В., д.ю.н., професор,
проректор з наукової роботи*Київський університет інтелектуальної власності та права*Тильчик О.В. д.ю.н., професор,
професор кафедри адміністративного права, процесу та митної безпеки*Державний податковий університет***заслужений професор***Університет Барселони*

У статті розглядаються основні аспекти правового регулювання епідеміологічної безпеки, включаючи міжнародні стандарти, національне законодавство та практичні механізми їх реалізації. Зазначається, що епідеміологічна безпека є однією з ключових складових національної безпеки будь-якої держави. Сучасні загрози, пов'язані з поширенням інфекційних хвороб, вимагають ефективного функціонування системи епідеміологічного контролю, яка забезпечує збереження здоров'я населення та стабільність суспільного життя. Підкреслено, що у цьому контексті важливу роль відіграє правове регулювання, яке створює основу для ефективної реалізації заходів профілактики, моніторингу та реагування на епідеміологічні виклики.

Визначено, що законодавче забезпечення епідеміологічної безпеки має на меті встановлення чітких механізмів та процедур, які регулюють діяльність органів державної влади, медичних установ, роботодавців та громадян у сфері захисту від інфекційних захворювань. Водночас, важливим є забезпечення балансу між потребами суспільства у захисті здоров'я та дотриманням основоположних прав і свобод людини. Підкреслено, що в умовах воєнного стану Україна стикається зі складними викликами, що пов'язані із повноцінним забезпеченням епідеміологічної безпеки з огляду на особливу вразливість тимчасово окупованих територій України з точки зору поширення особливо небезпечних інфекційних захворювань.

Зроблено висновок, що забезпечення епідеміологічної безпеки є складним і багатогранним питанням, яке вимагає постійної уваги та адаптації до мінливих умов. Комплексний підхід до цієї проблеми повинен включати гармонізацію міжнародних і національних норм, чітке законодавче регулювання внутрішньодержавних заходів та активну взаємодію з приватним сектором. Такий підхід дозволить не лише ефективно реагувати на поточні загрози, але й бути готовими до майбутніх викликів у сфері охорони здоров'я. Важливим також є те, що ефективна реалізація правових механізмів у цій сфері сприятиме зміцненню національної безпеки та покращенню якості життя населення.

Ключові слова: епідеміологічна безпека, епідеміологічний контроль, епідеміологічний нагляд, громадське здоров'я, інфекційні хвороби, пандемія, COVID-19, міжнародні стандарти, воєнний стан.

The article examines the main aspects of the legal regulation of epidemiological security, including international standards, national legislation and practical mechanisms for their implementation. It is noted that epidemiological security is one of the key components of the national security of any state. Modern threats associated with the spread of infectious diseases require the effective functioning of the epidemiological control system, which ensures the preservation of the health of the population and the stability of public life. It is emphasized that in this context, an important role is played by legal regulation, which creates the basis for the effective implementation of preventive measures, monitoring and response to epidemiological challenges. It is determined that the legislative support of epidemiological security aims to establish clear mechanisms and procedures that regulate the activities of state authorities, medical institutions, employers and citizens in the field of protection against infectious diseases. At the same time, it is important to ensure a balance between the needs of society in health protection and observance of fundamental human rights and freedoms. It is emphasized that under martial law, Ukraine faces complex challenges related to the full provision of epidemiological security, given the special vulnerability of the temporarily occupied territories of Ukraine in terms of the spread of especially dangerous infectious diseases.

It is concluded that ensuring epidemiological security is a complex and multifaceted issue that requires constant attention and adaptation to changing conditions. A comprehensive approach to this problem should include the harmonization of international and national norms, clear legislative regulation of domestic measures, and active interaction with the private sector. Such an approach will allow not only to effectively respond to current threats, but also to be prepared for future challenges in the field of health care. It is also important that the effective implementation of legal mechanisms in this area will contribute to strengthening national security and improving the quality of life of the population.

Key words: epidemiological security, epidemiological control, epidemiological surveillance, public health, infectious diseases, pandemic, COVID-19, international standards, martial law.

Постановка проблеми. Епідеміологічна безпека є однією з ключових складових національної безпеки будь-якої держави. Сучасні загрози, пов'язані з поширенням інфекційних хвороб, вимагають ефективного функціонування системи епідеміологічного контролю, яка забезпечує збереження здоров'я населення та стабільність суспільного життя. У цьому контексті важливу роль відіграє правове регулювання, яке створює основу для ефективної реалізації заходів профілактики, моніторингу та реагування на епідеміологічні виклики.

Законодавче забезпечення епідеміологічної безпеки має на меті встановлення чітких механізмів та процедур, які регулюють діяльність органів державної влади, медичних установ, роботодавців та громадян у сфері захисту від інфекційних захворювань. Водночас, важливим є забез-

печення балансу між потребами суспільства у захисті здоров'я та дотриманням основоположних прав і свобод людини.

Варто зауважити, що правовий аспект забезпечення епідеміологічної безпеки є невід'ємною частиною комплексного підходу до захисту суспільства від загроз інфекційного характеру. Дослідження цієї теми сприяє формуванню ефективної правової політики, яка відповідає сучасним реаліям і міжнародним стандартам у сфері охорони здоров'я.

Стан дослідження проблеми. У контексті досліджуваного питання особливий інтерес варто приділити працям Н. Ахтирської, А. Берзіної, А. Берлача, М. Бучина, О. Губара, Н. Гурорової, І. Жаровської, М. Коваліва, Т. Коломосьця, Т. Колеснік, Т. Сироїд, Ю. Хомишин та ін.

Мета статті полягає у визначенні ключових аспектів забезпечення епідеміологічної безпеки в умовах боротьби з інфекційними захворюваннями.

Виклад основного матеріалу. Епідеміологічна безпека та епідеміологічний контроль є ключовими елементами в системі охорони здоров'я, особливо в умовах глобальних викликів, пов'язаних з поширенням інфекційних захворювань, зокрема такої як COVID-19. Правове забезпечення цих процесів є критично важливим для ефективного функціонування державних і міжнародних механізмів реагування на епідемії та пандемії.

У сучасних умовах глобалізації та зростання міжнародних зв'язків питання епідеміологічної безпеки набувають особливої актуальності. Епідеміологічна безпека є ключовим елементом національної безпеки, адже вона безпосередньо впливає на здоров'я населення, економічну стабільність та функціонування державних інститутів. Правове забезпечення епідеміологічного контролю є невід'ємною частиною комплексної системи захисту громадського здоров'я.

Як зазначає А. Б. Берзіна, здоров'я нації є однією з найважливіших суспільних цінностей, що визначає не лише якість життя громадян, але й ефективність соціально-економічного розвитку держави. Відсутність належного рівня здоров'я населення створює суттєві перешкоди для реалізації стратегічних цілей країни, зокрема у сфері економіки, освіти та соціального забезпечення. У зв'язку з цим збереження здоров'я, його покращення, підвищення тривалості життя, популяризація профілактичної медицини та зниження рівня смертності є пріоритетними завданнями державної політики. Особливого значення ці питання набувають у контексті глобальної пандемії COVID-19, яка виявила значні прогалини у системі охорони здоров'я багатьох країн, включно з Україною [1, с. 213].

Як наголошує А. Б. Берзіна, пандемія стала своєрідним стрес-тестом для системи громадського здоров'я, продемонструвавши її нездатність ефективно реагувати на реальні загрози. Основними проблемами є відсутність належної системи моніторингу стану громадського здоров'я, прогнозування ризиків та оперативного реагування на надзвичайні ситуації у сфері охорони здоров'я.

Одним із ключових аспектів, на які звертає увагу дослідниця, є необхідність системного оновлення нормативно-правової бази у сфері громадського здоров'я. Вона зауважує, що протягом останніх 15 років у цьому напрямі не було здійснено суттєвих реформ, що значно ускладнює адаптацію системи охорони здоров'я до сучасних викликів. Застарілі норми регулювання не враховують сучасних тенденцій розвитку медичних технологій, глобалізації епідеміологічних процесів та необхідності міжнародної співпраці у сфері охорони здоров'я [1, с. 213].

Вчена підкреслює, що пандемія COVID-19 також висвітлює критичну потребу у створенні єдиного епідеміологічного простору та налагодженні ефективної міжнародної співпраці для обміну даними, розробки спільних стратегій боротьби з інфекційними захворюваннями та координації дій під час кризових ситуацій. У цьому контексті важливим кроком є інтеграція України до європейської системи моніторингу громадського здоров'я, що дозволить забезпечити більш оперативне реагування на епідеміологічні загрози. Крім того, однією з першочергових задач є розвиток профілактичної медицини як основи для зменшення навантаження на систему охорони здоров'я. Популяризація здорового способу життя, проведення інформаційних кампаній щодо профілактики захворювань та вакцинації, а також забезпечення доступу до якісних медичних послуг є фундаментальними умовами для покращення загального стану здоров'я населення.

Отже, варто погодитись з дослідницею у тому, що сучасні виклики вимагають комплексного підходу до реформування системи охорони здоров'я України.

Це включає як оновлення нормативно-правової бази, так і впровадження новітніх технологій моніторингу та прогнозування ризиків, розвиток міжнародної співпраці та популяризацію профілактичної медицини. Лише за умови реалізації цих завдань можна забезпечити ефективний захист громадського здоров'я та сприяти сталому соціально-економічному розвитку країни [1, с. 214].

Введення воєнного стану, зумовлене масштабною агресією російської федерації проти України, стало особливим викликом у забезпеченні епідеміологічної безпеки нашої держави. Як зазначає Р. Ю. Гревцова, незважаючи на стабілізацію ситуації з поширенням коронавірусної інфекції, продовжують фіксувати нові випадки захворювання на COVID-19. Водночас, у контексті воєнних дій забезпечення точності статистичних даних є неможливим [2, с. 21].

Водночас, Н. М. Ахтирська зазначає, що неспровокована та невиправдана збройна агресія вплинула на перебіг реформ у системі охорони здоров'я, створивши суттєві ризики для боротьби з епідеміями. Це було спричинено обмеженим доступом до медичних обстежень, затримкою у наданні медичної допомоги, порушенням логістичних процесів, що, у свою чергу, становило загрозу здоров'ю через споживання неякісних харчових продуктів. Крім того, підлив Каховської ГЕС посилив небезпеку через дефіцит якісної питної води [3, с. 16].

Є. С. Гнедик та Н. О. Гуторова у своїх дослідженнях звертають увагу на особливу вразливість тимчасово окупованих територій України з точки зору поширення особливо небезпечних інфекційних захворювань. Ці території знаходяться поза межами дії українського законодавства, а також позбавлені належного епідемічного нагляду, що створює значні ризики для здоров'я населення. Вони зазначають, що чинне законодавство України передбачає комплексну систему заходів із захисту населення від інфекційних хвороб. Основу цієї системи складають положення законів України, таких як Закон «Про захист населення від інфекційних хвороб», а також низка підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують порядок дій у разі виникнення епідемій та пандемій. Проте, як підкреслюють науковці, початок широкомасштабної агресії російської федерації проти України створив нові виклики, які не були враховані у чинному законодавстві [4, с. 47].

З моменту початку війни не здійснювалося системне адаптування законодавчих положень до умов підвищеної небезпеки погіршення епідемічної ситуації. Такий стан речей викликає занепокоєння, оскільки воєнний стан супроводжується значним переміщенням населення, порушенням системи охорони здоров'я, обмеженням доступу до медичних послуг на окупованих територіях та іншими факторами, що сприяють поширенню інфекційних хвороб. Спроби вирішення цих проблем на рівні управлінських рішень Міністерства охорони здоров'я України не завжди є достатньо ефективними. Адміністративні заходи, хоча й відіграють важливу роль у підтриманні епідемічного контролю, потребують підкріплення на законодавчому рівні. Зокрема, необхідно розробити та ухвалити зміни до чинних нормативно-правових актів, які б враховували специфіку воєнного стану та забезпечували оперативність реагування на епідемічні загрози. Отож, проблема захисту населення від інфекційних хвороб в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу, який включає як оперативні управлінські рішення, так і системні зміни в законодавстві. Ухвалення відповідних нормативно-правових актів дозволить підвищити ефективність боротьби з епідемічними загрозами та забезпечити належний рівень захисту здоров'я населення навіть у складних умовах збройного конфлікту [4, с. 47].

Варто зазначити, що важливим кроком у законодавчій сфері стало ухвалення Закону України «Про систему громадського здоров'я» від 6 вересня 2022 року № 2573-IX.

Цей нормативно-правовий акт встановлює правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування системи громадського здоров'я в Україні з метою покращення стану здоров'я населення, профілактики захворювань, підвищення якості та тривалості життя. Закон регулює суспільні відносини у сфері громадського здоров'я та забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення, визначає права й обов'язки органів державної влади, місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб у цій сфері, а також закріплює правові та організаційні основи здійснення державного нагляду (контролю) у сферах господарської діяльності, які можуть створювати ризики для санітарно-епідемічного благополуччя населення [5].

У рамках забезпечення епідеміологічної безпеки ключовими заходами виступають епідеміологічний нагляд і інфекційний контроль. Згідно із зазначеним Законом, епідеміологічний нагляд визначається як безперервний і систематичний процес, що включає виявлення, збір, обробку, аналіз, інтерпретацію та поширення інформації про стан здоров'я населення, рівень захворюваності та показники середовища життєдіяльності. Цей процес спрямований на дослідження епідемічної ситуації, прогнозування її розвитку, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між факторами ризику для здоров'я та їх впливом, а також на визначення обсягу і характеру необхідних медико-санітарних заходів, планування, реалізацію та оцінку відповідних дій у сфері громадського здоров'я. У свою чергу, інфекційний контроль трактується законодавством як сукупність організаційних, профілактичних та протиепідемічних заходів, спрямованих на попередження виникнення і поширення інфекційних захворювань, що базується на результатах епідеміологічного аналізу [5].

Є. С. Хайнацький, аналізуючи адміністративно-правове регулювання епідеміологічного контролю та нагляду в Україні, зазначає, що об'єкти цих двох видів діяльності мають суттєві відмінності. Зокрема, об'єкт епідеміологічного контролю, з огляду на його специфіку, переважно належить до інформаційно-аналітичної сфери та охоплює моніторинг процесів лікування інфекційних хвороб серед населення з метою підвищення їх ефективності.

Науковець також акцентує увагу на різниці між суб'єктами епідеміологічного контролю та нагляду, що зумовлено характером їхніх дій. Зокрема, епідеміологічний контроль здійснюється органами державної влади, тоді як нагляд є компетенцією громадських інституцій. До суб'єктів епідеміологічного контролю Є. С. Хайнацький відносить Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони здоров'я України, Держпродспоживслужбу та окремі правоохоронні органи, зокрема Національну поліцію України. Водночас центральні органи державної влади, такі як парламент і уряд, не мають прямої компетенції у сфері епідеміологічного контролю та нагляду, однак їхні повноваження у цій сфері впливають із положень Конституції України [6, с. 72].

Цілком обґрунтованою є теза, Н. В. Хендель, про те, що у XXI столітті питання охорони здоров'я набуло статусу глобальної проблеми сучасності, охоплюючи забезпечення рівного доступу до базових медико-санітарних послуг та колективний захист від транснаціональних загроз. Глобалізація спричинила перехід загроз для колективного й індивідуального здоров'я на якісно новий рівень, а також появу нових викликів, що зумовило необхідність об'єднання зусиль світової спільноти у сфері охорони здоров'я. Ці виклики стосуються як змін у природі захворювань, так і виникнення нових хвороб та способів

їх поширення. Глобалізаційні процеси сприяли швидкому поширенню інфекційних захворювань, які не визнають державних кордонів.

Безсумнівно, вважає вчена, епідемії та пандемії суттєво впливають на міжнародні відносини та правове регулювання. Зокрема, вони стали причиною посилення прикордонного контролю, запровадження карантинних заходів, створення санітарних комісій і конгресів, а також укладення міжнародних угод у санітарно-епідеміологічній сфері. Спочатку основним чинником міжнародного співробітництва держав у галузі охорони здоров'я були епідемії, зокрема чума та холера. Цей напрям співпраці залишався пріоритетним протягом тривалого часу, і лише у другій половині XX століття сфера взаємодії розширилася на забезпечення колективного й індивідуального здоров'я, підтримку національних систем охорони здоров'я та гарантування права на здоров'я. Ключову координуючу роль у міжнародному співробітництві в цій галузі відіграє Всесвітня організація охорони здоров'я, яка є основним органом у боротьбі з пандемією COVID-19 та іншими глобальними викликами у сфері охорони здоров'я [7, с. 248-249].

Висновки. Отже, аналізуючи правовий аспект забезпечення епідеміологічної безпеки, можна дійти декількох важливих висновків:

1. Необхідність комплексного підходу: Ефективне забезпечення епідеміологічної безпеки вимагає інтеграції зусиль різних секторів – охорони здоров'я, правоохоронних органів, освітніх установ та медіа. Лише через скоординовані дії можливо досягти високого рівня готовності до реагування на потенційні загрози.
2. Розвиток нормативно-правової бази: Існуюча нормативно-правова база потребує постійного вдосконалення з урахуванням нових викликів та загроз. Це включає адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів, зокрема, рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я.
3. Забезпечення прав людини: У процесі реалізації заходів епідеміологічного контролю важливо зберігати баланс між забезпеченням громадського здоров'я та дотриманням прав і свобод людини. Це особливо актуально в умовах надзвичайних ситуацій, коли можуть бути введені обмежувальні заходи.
4. Підвищення обізнаності та освіти: Формування культури здоров'я серед населення через освітні програми та інформаційні кампанії є важливим аспектом забезпечення епідеміологічної безпеки. Інформованість громадян сприяє зменшенню ризиків поширення інфекційних захворювань.
5. Міжнародна співпраця: Ефективна боротьба з епідеміями вимагає тісної міжнародної співпраці. Це включає обмін інформацією, спільні дослідження та розробку стратегій реагування на глобальні загрози.

Відтак, можемо констатувати, що забезпечення епідеміологічної безпеки є складним і багатогранним питанням, яке вимагає постійної уваги та адаптації до мінливих умов. Комплексний підхід до цієї проблеми повинен включати гармонізацію міжнародних і національних норм, чітке законодавче регулювання внутрішньодержавних заходів та активну взаємодію з приватним сектором. Такий підхід дозволить не лише ефективно реагувати на поточні загрози, але й бути готовими до майбутніх викликів у сфері охорони здоров'я. Важливим також є те, що ефективна реалізація правових механізмів у цій сфері сприятиме зміцненню національної безпеки та покращенню якості життя населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берзіна А. Б. До питання системи громадського здоров'я в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 69. С. 212–217.
2. Гревцова Р. Ю. Правове забезпечення епідеміологічної безпеки в умовах війни та відбудовний період: міжнародні стандарти і пропозиції до дорожньої карти. *Правові питання епідемічної безпеки під час воєнного стану*: матеріали між-нар. круглого столу. (16 черв. 2022 р.) електрон. наук. вид. / [уклад.: Т. О. Михайліченко, П. П. Нога]; НАПрН України; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; НДІ інтелект. власності НАПрН України [та ін.]. Харків: Право, 2022. С. 21–24.
3. Ахтирська Н. М. Прогнозування епідеміологічних загроз у розрізі звітів та стратегічних планів реагування ООН. *Правове регулювання епідемічної безпеки в умовах війни та поствоєнного відновлення*: матеріали міжнар. круглого столу 29 черв. 2023 р.: електрон. наук. вид. / уклад.: Т. О. Михайліченко, П. П. Нога, А. В. Салашна; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України [та ін.]. Харків: Право, 2023. С. 16–18.
4. Гнедик Є. С., Гуторова Н. О. Епідеміологічна безпека під час і після війни: питання правового регулювання. *Правові питання епідемічної безпеки під час воєнного стану*: матеріали між-нар. круглого столу. (16 черв. 2022 р.) електрон. наук. вид. / [уклад.: Т. О. Михайліченко, П. П. Нога]; НАПрН України; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; НДІ інтелект. власності НАПрН України [та ін.]. Харків: Право, 2022. С. 46–48.
5. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 6 вересня 2022 року № 2573-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 26. Ст. 93.
6. Хайнацький Є. С. Адміністративно-правове регулювання епідеміологічного контролю та нагляду в Україні: дис.. канд. юрид. наук; спец.: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. / Приватний вищий навчальний заклад «Університет сучасних знань», Сумський державний університет. Суми, 2021. 234 с.
7. Хендель Н. В. Пандемія COVID-19 і міжнародне право. *Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті проф. Ю. М. Оборотова: (до 75-річчя від дня народж. д. ю. н., проф. Ю. М. Оборотова)*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 верес. 2021 р. / Нац. ун-т «Одеська юрид. академія»; за заг. ред. А. Ф. Крижановського. Одеса: Фенікс, 2021. С. 248–251.